

---

*Θεραπεύουμε ή προκαλούμε έξαρση της
δερματικής νόσου; Οι δερματικές ανεπιθύμητες
εκδηλώσεις των βιολογικών παραγόντων και η
αντιμετώπιση τους*

Εύη Μούστου

Δερματολόγος

Επιστημονικός συνεργάτης Νοσ. «Α. Συγγρος»

Ανεπιθύμητες ενέργειες των βιολογικών anti-TNF παραγόντων

- ❖ Ευκαιριακές λοιμώξεις
- ❖ Αναζωπύρωση λανθάνουσας φυματίωσης
- ❖ Σύνδρομο λύκου
- ❖ Απομυελυνωτικές νόσοι
- ❖ Καρδιακή ανεπάρκεια
- ❖ Δερματικά εξανθήματα
- ❖ Κακοήθειες (;)

Dermatological conditions during TNF- α -blocking therapy in patients with rheumatoid arthritis: a prospective study

Marcel Flendrie¹, Wynand HPM Vissers², Marjonne CW Creemers¹, Elke MGJ de Jong², Peter CM van de Kerkhof² and Piet LCM van Riel¹

❖ Case-control προοπτική μελέτη (1994-2003)

289 ασθενείς υπό βιολογικά (<i>infliximab, adalimumab, etanercept, lenercept</i>)	289 controls
Median follow-up: 2.3 έτη (0,02-9,6)	
Δερματικές ΑΕ	
72 ασθενείς	37 ασθενείς
OR: 2.26 (CI 95%: 1.46-3.50, P<0.0005)	

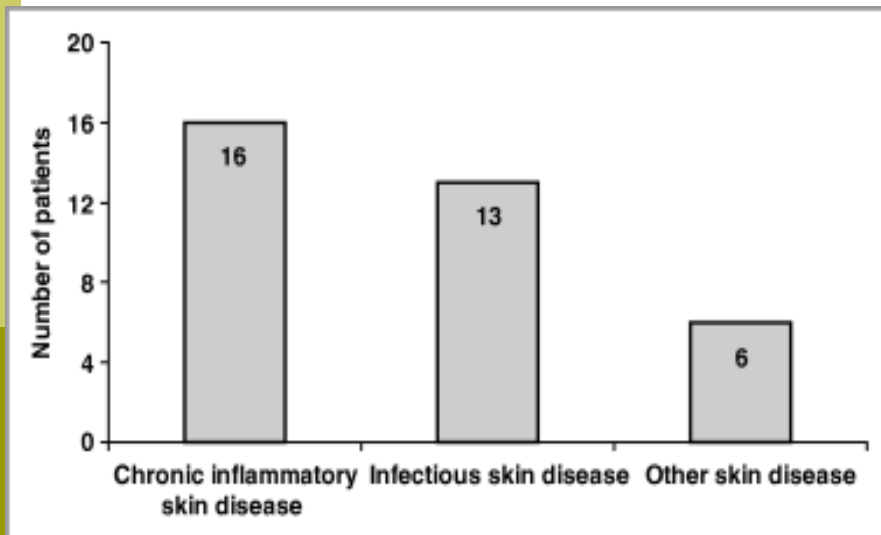
ΑΕ	Βιολογικά	DMARDs
Δερματικές λοιμώξεις	33	20
Έκζεμα	20	8
Φαρμακευτικό εξάνθημα	15	6
Κακοήθεις όγκοι	5	2
αγγειίτιδα	5	3
Ψωρίαση	3	0
Φαρμακευτικός ΕΛ	1	0
Δερματομυοσίτιδα	1	0
Λεμφοματοειδής βλατίδωση	1	0

Cutaneous side-effects in patients with rheumatic diseases during application of tumour necrosis factor- α antagonists

H-H. Lee, I-H. Song,* M. Friedrich, A. Gaudiard,* J. Detert,* J. Röwert, H. Audring, S. Kary,* G.-R. Burmester,* W. Sterry and M. Worm

Department of Dermatology and Allergy and *Department of Rheumatology and Clinical Immunology, Charité-Universitätsmedizin Berlin, D-10117 Berlin, Germany

- ❖ 35 ασθενείς από 150 θεραπευόμενους για κάποιο ρευματολογικό νόσημα (2002-2004)

Δερματικές ανεπιθύμητες ενέργειες		
Φλεγμονώδεις δερματικές νόσοι	Λοιμώξεις	Διάφορα
8 ψωρίαση & ψωριασιόμορφα εξανθήματα 8 έκζεμα	6 μικροβιακές 6 μυκητιασικές 1 ερπητική	1 ερπητοειδής δερματίτιδα 1 ροδόχρους πιτυρίαση 1 γυροειδής αλωπεκία 1 ανδρογενετικού τύπου αλωπεκία 1 αγγειίτιδα

Ψωρίαση ως ΑΕ σε θεραπεία με anti-TNF

Μορφές

- ❖ Κατά πλάκας ψωρίαση
- ❖ Σταγονοειδής ψωρίαση
- ❖ Φλυκταινώδης παλαμών – πελμάτων
- ❖ Ονύχων
- ❖ Τριχωτού κεφαλής

Εμφανίζεται σχεδόν σε όλα τα νοσήματα:

- ❖ Ρευματοειδή αρθρίτιδα
- ❖ Αγκυλοποιητική σπονδυλίτιδα
- ❖ N. Crohn's
- ❖ Ψωρίαση
- ❖ N. Αδαμαντιάδη
- ❖ Ψωρίαση

Φλυκταινώδης ψωρίαση παλαμών – πελμάτων

- ❖ Περίπου το 1/3 των περιστατικών
- ❖ Συμμετρική κατανομή ερυθηματώδους εξανθήματος, παρουσία πολλαπλών φλυκταινιδίων
- ❖ αργότερα παρουσία απολέπισης
- ❖ + κνησμός, καύσος
- ❖ Μπορεί να επεκταθεί στα αντιβράχια, τις κνήμες, τους μηρούς ή να συνοδεύεται από ψωρίαση κατά πλάκας

Ψωρίαση ως ΑΕ σε θεραπεία με anti-TNF

Ψωρίαση τριχωτού

Σταγονοειδής ψωρίαση

Lee HH, et al. Br J Dermatol 2007
Sfikakis PP et al. Arthritis & Rheumatism 2005

Ψωρίαση ως ΑΕ σε θεραπεία με anti-TNF

Ψωρίαση πτυχών

Ψωρίαση ονύχων

Ψωρίαση σε ασθενείς υπό anti-TNF θεραπεία BSRBR

	Ασθενείς υπό anti-TNF 9862	Ασθενείς υπό DMARDS 2880
Παρακολούθη- ση	2,8 έτη/ασθενή	1,91 έτη/ασθενή
ψωρίαση	25	0
Γυναίκες/άν- δρες	5,3/1	-
Μέσος χρόνος εμφάνισης	6 μήνες (1-24)	-
Οικογεν. ιστορικό	1	-
IR	1,04 /1000 ασθενείς-έτη	-
IRR* anti- TNF vs DMARDS (CI 95%)	5.4 (0.7-40.3)	

❖ **BIOBADASER** (417 ασθενείς με ψωρίαση)

➤ ΑΕ από το δέρμα 2^{ες} σε συχνότητα (13%) αποτελώντας κυρίως **ψωρίαση ή ψωριασιόμορφα εξανθήματα**

Harrison MJ, et al. Ann Rheum Dis 2009

Rivera R, et al. Actas Dermosifiliogr 2011

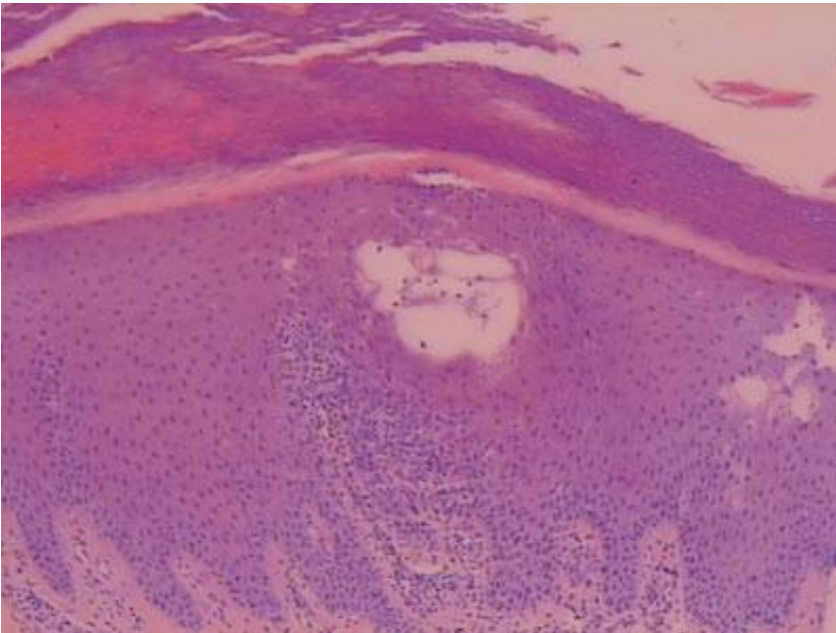
*μη προσαρμοσμένος σχετικός κίνδυνος

Ιστολογική εικόνα

Συχνά τυπική ψωρίαση:

Υπερκεράτωση, παρακεράτωση,
ακάνθωση, θηλωμάτωση,
φλεγμονώδης διήθηση στο άνω
χόριο και την επιδερμίδα,
ενδοεπιδερμικές φυσαλίδες

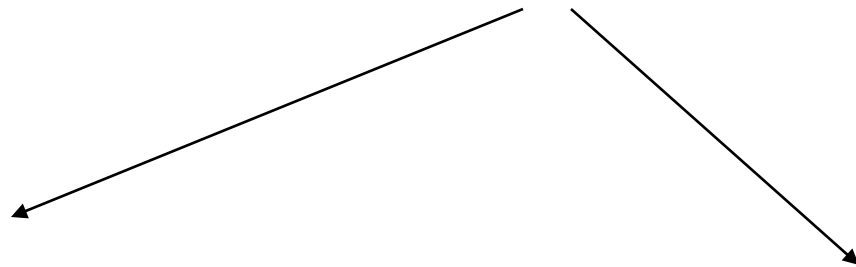

Αιτιολογία – παθογένεια

- ❖ Είναι η αρχική διάγνωση σωστή; - μπορεί να προϋπάρχει ψωρίαση ή ψωριασική αρθρίτιδα;
- ❖ Μπορεί μια λοίμωξη να πυροδοτεί την ψωρίαση;
- ❖ Είναι πραγματική ψωρίαση;

- ❖ Αυξημένη παραγωγή INF-α κατά τη θεραπεία με anti-TNF σε επίπεδα όπως στην ψωρίαση ή και ψηλότερα

Κυτταροτοξικού τύπου αντίδραση;

Αντιμετώπιση

- ❖ Όχι πάντα επιβεβλημένη η διακοπή της θεραπείας
- ❖ Τοπική θεραπεία
- ❖ Φωτοθεραπεία
- ❖ Συστηματική (π.χ. κυκλοσπορίνη, MTX, ρετινοειδή)
- ❖ Αλλαγή σε άλλη βιολογική θεραπεία

Έκζεμα

- ❑ Δυσιδρωσικό έκζεμα
- ❑ Νομισματοειδές έκζεμα
- ❑ Ατοπικό έκζεμα
- ❑ Βλατιδώδες έκζεμα
- ❑ Μη ειδικό
- ❑ Επιμολυσμένο έκζεμα

Έκζεμα

Lee HH et al. Br J Dermatol 2007
Maggne H et al. J Rheumatol 2003

Αιτιοπαθογένεια

- ❖ Μηχανισμός άγνωστος
- ❖ Μετατροπή της Th1 αντίδρασης σε Th2;

Θεραπεία

- ❖ Όχι πάντα απαραίτητη η διακοπή του φαρμάκου
- ❖ Τοπικά κορτικοστεροειδή ή/και αναστολείς καλσινευρίνης (protopic, elidel)
- ❖ Μαλακτικά
- ❖ Αντιβιοτικά (στην περίπτωση μολυσματικού κηρίου)
- ❖ Κυκλοσπορίνη (σοβαρές περιπτώσεις)

Φαρμακευτικός ερυθηματώδης λύκος

κλινική εικόνα

- ❖ Συστηματικός ερυθηματώδης λύκος (ΣΕΛ)
- ❖ Υποξύς ΕΛ
- ❖ Δισκοειδής ΕΛ
- ❖ **Δερματικές εκδηλώσεις**
  - Εξάνθημα παρειών
  - Φωτοευαισθησία
  - Κνιδωτικό εξάνθημα
  - Πετέχειες
  - Αλωπεκία
  - Χείμετλες
  - Ερυθηματώδεις απολεπιστικές πλάκες με ατροφία (DLE)

Ανάλυση 92 περιστατικών φαρμακευτικού ΕΛ

- ❖ 92 περιπτώσεις ΕΛ

- ❖ 72 περιπτώσεις περιγράφουν κλινικά και εργαστηριακά ευρήματα συμβατά με ΕΛ.

- ❖ 37 (51%) πληρούν ≥ 4 κριτήρια του ΣΕΛ

- ❖ 25 (35%) ήταν ελεύθεροι κάποιων ευρημάτων πριν τη θεραπεία

Ευρήματα	Νο ασθενών 72
ANA	57 (79%)
Anti-dsDNA	52 (72%)
Δερματικές εκδηλώσεις	48 (67%)
Κακουχία-πυρετός	21 (29%)
Αρθρίτιδα	22 (31%)
Κυτταροπενία	16 (22%)

Anti-TNF και αυτοαντισώματα

RA		
	ANA	Anti-ds DNA
infliximab	63,8%	13%
etanercept	11%	15%
adalimumab	5,3%	12,9%
Νόσος Crohn		
infliximab	49,1%	21,5%
Ψωρίαση		
Infliximab (Gottlieb 2005)	25%	4,3%
Infliximab (Poulalhon N, 2007)	72%	68% (IgM)

Atzeni F, et al. Ann N Y Acad Sci 2005

Gottlieb AB, et al. JAAD 2004; 51: 534-542

Poulalhon N, et al. Br J Dermatol 2007; 156:329-336

Ερμηνείες

- Προϋπάρχον ΕΛ; (overlap RA/SEL?)
  - ❖ ↓ επίπτωση φαρμακευτικού ΕΛ (~ 0,18%)
- Ο αποκλεισμός του TNF **αναστέλλει την αποπτωτική του δράση** και την **αναστολή του σε αυτοενεργοποιημένα Τ κύτταρα** οδηγώντας στην παραγωγή αυτοαντισωμάτων
  - ❖ anti-dsDNA αναπτυσσόμενα κατά τη θεραπεία: **κυρίως IgM**
  - ❖ anti-dsDNA υπεύθυνα για τον ΕΛ: **κυρίως IgG**
- Πρόκληση ή αποκάλυψη ΕΛ

De Bandt M, et al. Arthritis Res Ther 2005

Egner W, et al. J Clin Pathol 2000

Stratigos A, et al. Clinical & Experimental Dermatology 2004

Αντιμετώπιση

- ❖ Διακοπή του υπευθύνου φαρμάκου
- ❖ Τοπικά ή συστηματικά κορτικοστεροειδή
- ❖ Ανοσοκατασταλτικά
- ❖ Ανθελονοσιακά

❖ Κλινικές μορφές

- Λευκοκυτταροκλαστική αγγειίτιδα (LCV)
- Νεκρωτική αγγειίτιδα
- Πορφύρα Henoch-Shonlein
- Αγγειίτιδα από κρουσφαιριναιμία
- Πορφύρα των Δούκα-Καπετανάκη

❖ Συμπτώματα & σημεία

- Κνιδωτικό εξάνθημα, φουσαλίδες, πετέχειες, όζοι
- Αρθραλγία, κόπωση, μυαλγίες, πυρετός, περιφερική νευροπάθεια, κοιλιακό και πλευριτικό άλγος, αιματουρία (25% περιστατικών)
- ❖ Συνήθως έναρξη στα κάτω άκρα

Αγγειίτιδα

Αγγειίτιδα Henoch-Schonlein σε ασθενή με
v. Crohn υπό adalimumab

Αγγειίτιδα Henoch-Schonlein σε ασθενή με
ψωρίαση υπό etanercept

Rahman FZ et al. World J Gastrointest Pharmacol Ther. 2010

Lee A et al. J Clin Rheumatol 2006

35 περιστατικά στο Adverse Events Reporting System (FDA)

- 344000 ασθενείς υπό infliximab
- 116000 ασθενείς υπό etanercept
- ❖ 17 ιστολογικά επιβεβαιωμένες
- ❖ Διακοπή υπεύθυνου φαρμάκου: 22 βελτιώθηκαν
- ❖ Re-challenge: 5 ασθενείς

113 περιπτώσεις αγγειίτιδας από τη βιβλιογραφία

❖ 63% LCV

Ανοσολογικά	
ANA	27
AMCA	10
κρυοσφαιρίνες	5
Anti-DNA	4
aPL	3
Anti-Ro/La	1

❖ Αντιμετώπιση

- Διακοπή: 89%
- Συστηματικά κορτικοστεροειδή: 25%
- Ανοσοκατασταλτικά: 15%

❖ Έκβαση (100 ασθενών)

- Πλήρης υποχώρηση: 67
- Μερική υποχώρηση: 25
- Επιμονή: 8

Αιτιολογική σχέση – παθογενετικός μηχανισμός

- ❖ Χρονική συσχέτιση της έναρξης της θεραπείας με την εμφάνιση της ΑΕ
- ❖ Περιπτώσεις εμφάνισης αγγειίτιδας στο σημείο χορήγησης του φαρμάκου
- ❖ Υποχώρηση μετά τη διακοπή του φαρμάκου (90%)
- ❖ + re-challenge φαινόμενο (75%)
- ❖ ανοσολογική αντίδραση ανοσοσυμπλεγμάτων ;
- ❖ άμεση αντιγονική υπερευαισθησία;

Ramos-Casals M et al. Medicine 2007

Mohan N et al. J Rheumatol 2004

Κίνδυνος κακοήθειας σε ασθενείς με RA υπό βιολογικές θεραπείες στις ΗΠΑ (1998-2005) – σύγκριση με γενικό πληθυσμό

	Σύνολο ασθενών	anti-TNF	περιστατικό	OR (95% CI)	P
Σύνολο των κακοηθειών	12916	6282	537	1.0 (0.8-1.2)	0.858
Μη μελανωτικοί δέρματος	13584	6597	623	1,5 (1,2-1,8)	<0,001
μελάνωμα	3260	1394	32	2,3 (0,9-5,4)	0,070
μαστού	10541	5196	102	0,9 (0,5-1,3)	0,560
εντέρου	3795	2503	37	0,8 (0,3-1,7)	0,506
Λέμφωμα	5901	2221	45	1,0 (0,5-2,0)	0,967
Hodgkin'	696	264	4	>1.000	0.999
Non-Hodgkin'	5589	2080	42	0.7 (0.3-1.5)	0.335

Κίνδυνος κακοήθειας σε ασθενείς με RA υπό βιολογικές θεραπείες στις ΗΠΑ (1998-2005) – σύγκριση με γενικό πληθυσμό

	Σύνολο ασθενών	anti-TNF	περιστατικό	OR (95% CI)	P
Σύνολο των κακοηθειών	12916	6282	537	1.0 (0.8-1.2)	0.858
Μη μελανωτικοί δέρματος	13584	6597	623	1,5 (1,2-1,8)	<0,001
μελάνωμα	3260	1394	32	2,3 (0,9-5,4)	0,070
μαστού	10541	5196	102	0,9 (0,5-1,3)	0,560
εντέρου	3795	2503	37	0,8 (0,3-1,7)	0,506
λέμφωμα	5901	2221	45	1,0 (0,5-2,0)	0,967
Hodgkin'	696	264	4	>1.000	0.999
Non-Hodgkin'	5589	2080	42	0.7 (0.3-1.5)	0.335

Επίπτωση κακοηθειών σε 173 ασθενείς με ψωρίαση υπό βιολογική θεραπεία (2005-2010)

Κακοήθεια	Επεισόδια/ασθενείς	Αναμενόμενα/πληθυσμό	Προηγούμενες θεραπείες	Ιστορικό	RR (CI: 95%)
BCC	10/4	0,8	UVB, PUVA, CsA, azathioprine, MTX, βιολογικά	1 ασθενής: πολλαπλά BCC, SCC	12.2 (5.9-22.5)
SCC	10/4	0,1	UVB, PUVA, CsA, MTX, βιολογικά	1 ασθενής: πολλαπλά SCC, BCC	81.4 (39.0-49.8)
Μαστού	1	0,4	CsA, MTX		2.7 (0.1-15.1)
Οισοφάγου	1	0,2	CsA, MTX	Οισοφάγος Barrett	4.3 (0.1-23.8)
Μεταστατικός εντέρου	1	0,4	CsA, MTX, azathioprine, βιολογικά		2.4 (0.1-13.3)

Περιορισμοί...

- ❖ Μόνο 173 ασθενείς με μέσο follow up 2,3 έτη
- ❖ Επιβαρυμένοι ασθενείς και ως προς τη συνοσηρότητα και ως προς τον αριθμό των ανοσοκατασταλτικών θεραπειών του παρελθόντος
- ❖ Σύγκριση με γενικό πληθυσμό
- ❖ Δεν υπήρξε προσαρμογή ως προς διάφορα χαρακτηριστικά & μεταβλητές

Σπάνια δερματικά εξανθήματα

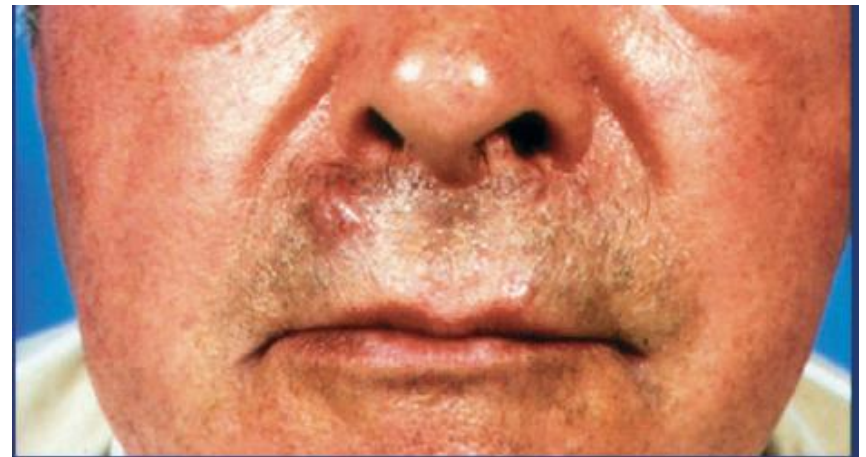
- ❖ Ληχεινοειδού τύπου εξανθήματα
- ❖ Ομαλός λειχήνας
- ❖ Κοκκιωματώσεις αντιδράσεις (σαρκοείδωση, δακτυλιοειδές κοκκίωμα)
- ❖ Γυροειδής αλωπεκία

Δερματική σαρκοείδωση

- ❖ Ερυθρόφαιοι όζοι, διαμέτρου $\sim 1-1,5$ cm
- ❖ **Ιστολογικά**: μη τυροειδοποιημένο κοκκίωμα

Αντιδράσεις έγχυσης

❖ Άμεσες (<24 ώρες)

- ❖ 3%-6%
- ❖ Ανοσολογικές (1%- τύπου I) ή μη ανοσολογικές
- ❖ Ήπιες, μέτριες ή σοβαρές
- ❖ υπόταση, υπέρταση, δύσπνοια, έμετος
- ❖ **flushing, κνιδωτικό εξάνθημα**

❖ Έμμεσες αντιδράσεις (>24 ώρες)

- ❖ 1-2,8%
- ❖ Κόπωση , μυαλγίες, πυρέτιο, αρθραλγίες
- ❖ **κνιδωτικό εξάνθημα**
- ❖ Ανοσολογική αντίδραση τύπου III
- ❖ Anti-infliximab Ab

Κνιδωτικού τύπου εξάνθημα 24 ώρες μετά την έγχυση infliximab

Αντιδράσεις στο σημείο της ένεσης (injection site reactions)

- ❖ Ήπιο ή μέτριο ερύθημα
- ❖ Κνησμός, ήπιος πόνος, οίδημα
- ❖ 10-20% τον 1^ο μήνα θεραπείας με etanercept
- ❖ 6-12% στη θεραπεία με adalimumab

- ❖ **«Αντιδράσεις μνήμης» (recall reactions)**: επανεμφάνιση της αντίδρασης κατά την ένεση σε προηγούμενες θέσεις χορήγησης

Αντιδράσεις στο σημείο της ένεσης (injection site reactions)

❖ Ιστολογική εξέταση

- Ήπιο οίδημα χορίου, αγγειοδιαστολή, μέτρια φλεγμονώδης διήθηση από μονοκύτταρα, ηωσινόφιλά, λίγα πολυμορφοπύρρηνα και μακροφάγα

❖ Ανοσοφαινότυπος

- CD4+ διήθηση στο σημείο της ένεσης
- CD8+ στις «αντιδράσεις μνήμης»

Cutaneous side effects of anti–tumor necrosis factor biologic therapy: A clinical review

Aikaterini-Evaggelia Moustou, MD,^a Athina Matekovits, MD,^a Clio Dessinioti, MD,^a
Christina Antoniou, MD,^a Petros P. Sfikakis, MD,^b and Alexander J. Stratigos, MD^a
Athens, Greece

«Δύναμη σχέσης»: η πιθανότητα να σχετίζεται μια ΑΕ με τη χορήγηση των anti-TNF

Δύναμη συσχέτισης - κριτήρια

- ❖ Είδος μελέτης
  - ❖ ≥ 3 → ισχυρή
- ❖ Πόσοι anti-TNF ενοχοποιούνται στην εμφάνιση μιας δερματικής ΑΕ
  - ❖ 2 → μέτρια
  - ❖ 1 → φτωχή
- ❖ Σε πόσα νοσήματα
- ❖ Υποχώρηση (de-challenge) και επαναπρόκληση (re-challenge) της αντίδρασης

Ανεπιθύμητες ενέργειες από το δέρμα

Βέβαιες ΑΕ	Ισχυρά σχετιζόμενες	Μέτρια σχετιζόμενες	Φτωχά σχετιζόμενες
➤ Αντιδράσεις έγχυσης ➤ Αντιδράσεις στη θέση χορήγησης	➤ Ψωρίαση ➤ Σύνδρομο ερηθυματώδους λύκου ➤ Αγγειίτιδα ➤ Δερματικές λοιμώξεις	➤ Έκζεμα ➤ Λειχηνοειδείς αντιδράσεις ➤ Δακτυλιοειδές κοκκίωμα	➤ Λέμφωμα ➤ MNSC ➤ Μελάνωμα ➤ Κερατοακάνθωμα ➤ Καλοήθεις δερματικές νεοπλασίες

Συμπεράσματα

- ❖ Οι βιολογικοί παράγοντες είναι μια κατηγορία φαρμάκων η οποία δε στερείται ΑΕ από το δέρμα, κάποιες φορές παρουσιαζόμενες ως **παράδοξα φαινόμενα** εμφάνισης εξανθημάτων για τη θεραπεία των οποίων χορηγούνται
- ❖ Η διακοπή της θεραπείας δεν είναι σε όλες τις περιπτώσεις απαραίτητη
- ❖ Η δερματολογική εξέταση δεν πρέπει να παραλείπεται στην υπόλοιπη εξέταση του ασθενούς, ενώ ο θεράπων ιατρός πρέπει να είναι υποψιασμένος όταν παρατηρεί δερματικές αλλαγές τόσο για τις σοβαρές ΑΕ, όσο και για τις παράδοξες ή/& σπάνιες